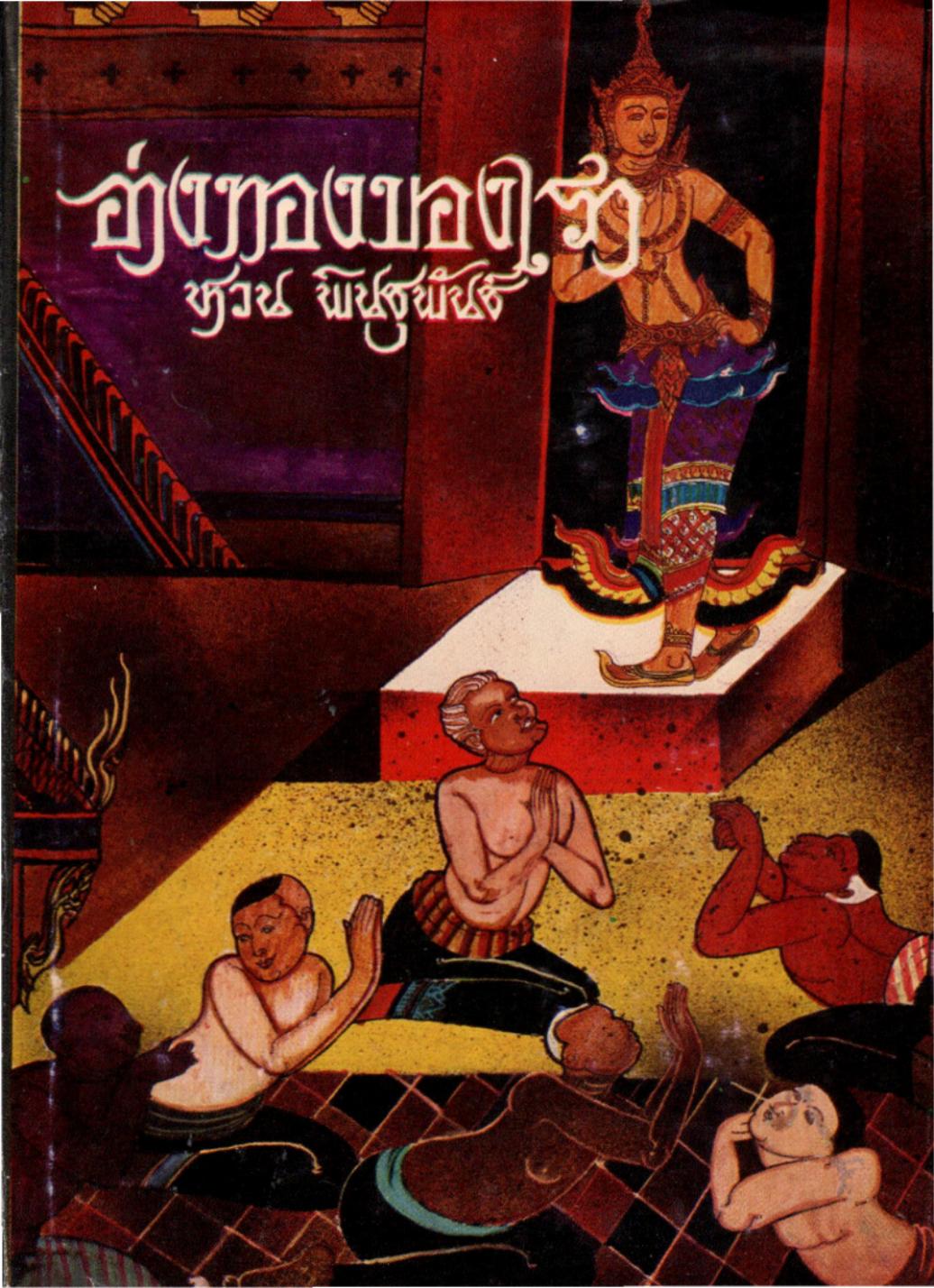

ព្យាបាលបាណពិទ្ធ

ក្នុង ប្រាសាទបាណពិទ្ធ

อ่างทองของเรา
ชวน พิณรุฬห์

อ้างทองของเรา

พิมพ์ครั้งที่ ๒

พฤศจิกายน ๒๕๑๔

จัดพิมพ์โดย

นายวิชัย แพร่พานิช แห่งสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
๘๖๒ ว่างบูรพา พระนคร โทร. ๒๑๐๓๔๒, ๒๑๖๕๖๓

พิมพ์ที่

กรุงสยามการพิมพ์ ๑/๑ ถนนราชบพิธ พระนคร
โทร. ๒๒๕๒๑๓, ๒๒๕๔๔๖

นายจุมพล เศรษฐพงษ์พันธ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๔

เมื่อ “อ้างทองของเรา” เล่มพิมพ์ครั้งแรก

ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักเขียน

หนังสือของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ

โดย ศ. สิวรักษ์

เมื่อพระยาอนุমানราชชนยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านได้สนับสนุนให้มีการค้นคว้าว่าด้วยความเป็นไทยในแง่มุมต่างๆ อยู่เสมอ เกียรติคุณของท่านนั้น แม้เทศบาลนครกรุงเทพฯ ยังแลเห็น จนถึงกับประกาศเปลี่ยนชื่อซอยบ้านท่านเป็นซอยอนุমানราชชน แต่จนแล้วจนรอดป้ายชื่อที่ปากซอยนั้นก็ยังคงเป็นชื่อซอยเคโชอยู่ตังเดิมทั้งซอยนั่นเอง จนบ้านนี้แล้วก็หาได้มีการปรับปรุงอะไรให้ดีขึ้นไม่ นี่แหละหรือคือการให้กำลังใจคนดี

จะอย่างไรก็ตาม ในที่นี้ข้าพเจ้าต้องการเพียงแต่จะพูดถึงแง่หนึ่งของมูลนิธิเสฐียรโกเศศเท่านั้นว่ามีหน้าที่สนับสนุนวรรณกรรมของคนรุ่นใหม่ ที่ไม่อาจหาสำนักพิมพ์ได้ ยิ่งข้อเขียนนั้นๆ เป็นเรื่องเนื่องด้วยการค้นคว้าหาความเป็นไทยใน

จังหวัดต่าง ๆ ทั่วแล้ว คณะกรรมการของมูลนิธิฯ ย่อมให้
ความสำคัญเป็นพิเศษ แม้จะไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะจับจ่าย
เป็นค่าตีพิมพ์ได้เอง ก็ไปวิ่งเต้นขอร้องมาจากแหล่งอื่น เพื่อ
ให้เกิดมีหนังสือตั้งว่าขึ้น ถึงคุณภาพข้อเขียนดังกล่าวจะไม่
ดีเลิศนัก ก็ถือมติของท่านพระยาผู้ล่วงลับไปแล้วว่า สนับสนุน
ให้มีสิ่งตีพิมพ์เป็นการกรุยทางไว้ก่อน ดีกว่าจะรอหาได้
จนได้งานที่มีคุณภาพสมควรปรารถนา

นายहन พินธุพันธ์ แห่งวิทยาลัยวิชาการศึกษา
พิษณุโลก เป็นคนหนึ่งซึ่งสนใจกันคว่าว่าด้วยท้องถิ่นต่าง ๆ
ดังได้เคยเรียบเรียง ลพบุรีที่น่ารู้มาเล่มหนึ่งแล้ว ในสมัยที่
ประจำอยู่ ณ วิทยาลัยครูจังหวัดนนทบุรี ครั้นบัดนี้มีผลงานออก
มาเป็นชื่อ อ่างทองของเรา (ซึ่งผู้จัดพิมพ์เปลี่ยนชื่อเสียใหม่
ที่ปกเป็นอ่างทองในอดีต) มูลนิธิเสฐียรโกเศศจึงจัดพิมพ์เผยแพร่
โดยได้รับความอนุเคราะห์จากมูลนิธิอาเซียนอีกต่อหนึ่ง
หนังสือเล่มนี้ นายहनเล่าถึงอ่างทองทั้งในแง่ของ
อดีต (แต่สมัยทวารวดีจนถึงรัตนโกสินทร์) และปัจจุบัน กับ
รวบรวมรายนามผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองไว้ทั้งหมดเท่าที่จะหา
ได้ แล้วจึงบรรยายหมู่บ้านตำบลและอำเภอไปที่ละอำเภอ
วัดที่ละวัด นับว่าเป็นสมุดคู่มือได้เป็นอย่างดี แม้จะไม่มีข้อ

ความพิศดาร แต่ผู้เขียนก็เก็บรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ ด้วย
ความวิริยะอุตสาหะ นับว่าหนังสือเล่มนี้มีประโยชน์ทั้งแก่นัก
ท่องเที่ยวและแก่ครูอาจารย์ที่สนใจวิชาการด้านประวัติศาสตร์
ของจังหวัดกันอย่างจริงจัง รูปประกอบก็มาก บรรณานุกรมก็
ให้ประโยชน์ยังมีภาคผนวกว่าด้วยวัดร้างและแม่น้ำลำคลอง
ทั้งในอดีตและปัจจุบันอีกด้วย ถ้าการจัดพิมพ์ประณีตกว่านี้
และมีสารบัญชีก็น่าจะดีกว่า จะนับได้ว่าเป็นหนังสือที่ดีทีเดียว
แต่เมื่อคำนึงถึงราคาอันย่อมเยาแล้วก็เห็นว่าน่าจะซื้อกันได้
เพราะมูลนิธิได้อาจอ้างพิมพ์ขึ้นไว้เป็นจำนวนมาก

หากนายหวนประจำอยู่ที่พิษณุโลกนานวันออกไป
หวังว่าเราคงได้อ่าน “พิษณุโลกของเรา” หรืออะไรทำนองนี้
ด้วยบ้างก็ได้ และถ้าเรามีคนที่สนใจในประวัติความเป็นมา
ของท้องถิ่นเช่นนี้มากขึ้น วรรณกรรมประเภทนี้ของเราคงจะ
สมบูรณ์ขึ้นสมเจตนาารมย์ของท่านเจ้าคุณผู้เป็นต้นเกล้าที่มาของ
มูลนิธิเสฐียรโกเศศ

ข่าวดีที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ นายเฉลิม สุขเกษม แห่ง
จังหวัดอยุธยาได้รับทุนจากมูลนิธิให้ศึกษาค้นคว้าเรื่องจังหวัด
สมุทรปราการอยู่ หากไม่มีอุปสรรคอันใด เราคงได้อ่านเรื่อง
เมืองหนักันเป็นแน่ แม้หนังสือนี้จะยังไม่แล้วเสร็จ นายเฉลิม

ก็เรียบเรียงเรื่อง สื่อนำจากอยุธยา ออกมาให้อ่านไปพลางๆ
ก่อนแล้ว (ซึ่งผู้พิมพ์ก็อุทริไปเปลี่ยนชื่อเสียอีกตามเคย เป็น
เรื่องกรุงศรีอยุธยา) แม้หนังสือเล่มนี้จะไม่ดีเท่า อย่างทองๆ
ของนายหวน แต่มูลนิธิก็รับจัดพิมพ์ให้ และแม้หนังสือเรื่อง
อันเนื่องด้วยอยุธยามีหลายเล่มแล้ว แต่ที่นายเฉลิมเก็บความ
มานี้ก็มีประโยชน์อยู่ นับว่าเป็นสมุคณาที่ช่วยอย่างกะทัดรัดได้
ดีทีเดียว ผู้รจากมหาวิทยาลัยศิลปากรช่วยตรวจดูข้อความ
แล้วเห็นควรสนับสนุนให้พิมพ์และใครก็ตามที่สนใจในความ
เป็นมาของราชธานีเก่าของเราถ้าอยากได้อ่านหนังสือราคาเขา
อ่านหาความรู้เกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ ในจังหวัดนั้น เล่มนี้นับ
ว่าเหมาะมาก เสียแต่นายเฉลิมไม่ได้ตรวจดูข้อความจาก
ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา และ รวมปาฐกถางาน
อนุสรณ์ ๒๐๐ ปี หรือเอกสารใหม่ๆ ทำนองนี้ หาไม่หนังสือ
นี้จะมีคุณค่าในทางที่ช่วยให้ทันสมัยยิ่งขึ้น นอกไปจากนี้แล้ว
การจัดพิมพ์ก็อยู่ในขั้นที่ไม่ถึงกับดีเลิศอีกด้วย แต่แม้ได้เพียง
เท่านั้น ท่านพระยาอนุমানราชธนก็เห็นจะอนุโมทนา และผู้
ที่สนใจในวิชาความรู้ตามเยี่ยงท่านผู้นี้ก็น่าที่จะหาหนังสือทำ
นองนี้มาอ่านกันดูด้วย (เล่มแรก เล่มละ ๑๒ บาท เล่มหลัง
เล่มละ ๖ บาท)

จากคอลัมน์แนะนำหนังสือและนักเขียน
สตวรรษ ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๕๐ ๒๘ มีนาคม ๒๕๑๔

นำอ่านหนังสือ

อ้างทองในอดีต

ของ หวน ฟินรุพันธ์

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ จัดพิมพ์

โดยदारาวัดย์ เกษทอง

อ้างทองในอดีต เป็นผลงานความพยายามของคนอ้างทอง ที่รักและภาคภูมิใจในจังหวัดบ้านเกิดคนหนึ่ง ได้รวบรวมเรื่องราว ข้อเท็จจริง และรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับจังหวัดนี้เท่าที่ได้ปรากฏมีการเขียนไว้ พิมพ์ไว้ ตลอดจนที่เล่าสืบทอดกันมา และได้จดจำกันไว้ อย่างดูเหมือนจะให้มากที่สุดและถี่ถ้วนที่สุด

เนื้อเรื่องอาจแบ่งออกได้เป็นส่วน ๆ ดังนี้คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับอดีต ส่วนที่เป็นปัจจุบัน และส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานที่สำคัญ และประวัติ

ส่วนที่หนึ่งเกี่ยวข้องกับอดีต ได้พยายามมองขึ้นไปถึงสมัยทวารวดี ลงมาถึงสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี เป็นลำดับโยงถึงรัตนโกสินทร์ แต่สมัยต้น ๆ โดยเฉพาะทวารวดีนั้นกล่าวไว้อย่างสังเขป สมัยกรุงสุโขทัยก็เช่นเดียวกัน มาละเอียด

ตอนสมัยอยุธยา ตอนนั้นพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับอ่างทอง
มีเท่าไร ก็ยกมาให้ดูหมด ความสำคัญของอ่างทองในสมัยนั้น
มีมาก เพราะอยู่ติดกับอยุธยา ซื่อท้องดินในอ่างทอง ปรากฏ
ในพระราชพงศาวดาร ตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า-
จักรพรรดิ (แต่ว่ายังไม่รวมเป็นเมืองอ่างทอง) ปรากฏว่า
ในยามศึกสงครามดินแดนอ่างทองนี้ จะผลัดเป็นสนามรบบ้าง
ทางผ่านกองทัพบ้าง และวีรบุรุษชาวบ้านคนเด่น ๆ ก็เกิดที่นี้
ท้องที่ซึ่งเป็นข่าวมากที่สุด คือวิเศษชัยชาญ ป่าโมก และ
บ้านสีบัวทอง ที่วิเศษชัยชาญ และป่าโมกนั้นเป็นที่ประชุมพล
และตั้งทัพของพระวิรมหาราช คือสมเด็จพระนเรศวร และ
สมเด็จพระเอกาทศรถพระอนุชา ในคราวศึกสำคัญ ๆ เช่น
ปราบพระยาพะสิม มหายุทธหัตถิ จนถึงครั้งสุดท้ายที่ทรง
ยกทัพจะไปตีอังวะ แต่ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน สำหรับ
สีบัวทองนั้น เป็นถิ่นของ นายแท่น นายโชติ นายอิน
และนายเมือง วีรบุรุษแห่งค่ายบางระจัน ต่อต้านพม่าใน
คราวที่ยกมาตีกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่สอง ส่วนเมืองวิเศษ-
ชัยชาญนั้นก็มีชาวเมืองเป็นวีรบุรุษในค่ายอีกสองคน คือนาย
ดอก บ้านกรับ และนายทองแก้ว บ้านโพธิ์ทะเล

อ่างทองในปัจจุบัน กล่าวถึงที่ตั้ง เนื้อที่และจำนวน
ประชากร ลักษณะภูมิประเทศ การคมนาคมติดต่อกับกรุง-
เทพฯ และการปกครองซึ่งแบ่งออกเป็น ๗ อำเภอคือ
เมืองอ่างทอง ไชโย บำหมอก โพธิ์ทอง วิเศษชัยชาญ แสวงหา
และสามโก้ ได้มีการกล่าวถึงบรรดาศักดิ์พระยาวิเศษชัยชาญ
ซึ่งปรากฏหลายคนในพระราชพงศาวดารว่า น่าจะเป็นยศของ
เจ้าเมืองวิเศษชัยชาญหรืออ่างทองในปัจจุบัน นอกจากนี้ได้
แสดงรายพระนามและรายนามของผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทอง
ทั้งหมด ๒๖ คน ตั้งแต่พระยาวิเศษชัยชาญ ปรีชาญาณ-
ยุติธรรมโกศล สกลเกษตรวิสัย ถึงนายวิชาญ บรรณโคภิชู
ต่อจากนี้ได้ยกอำเภอ แต่ละอำเภอขึ้นมากล่าวแจกแจง
เล่าเป็นตำบลๆ ว่ามีประวัติและสิ่งที่น่าสนใจอะไรบ้าง ส่วน
มากสิ่งที่น่าสนใจก็มักจะเป็นวัดรวมด้วยกันทั้งจังหวัดกว่า ๓๐
วัด ไม่นับพระพุทธรูปและโบราณสถานอื่น ๆ เช่น ตึกหรือ
ตำหนักคำหยาด ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้าฟ้าอุทุมพร (กรมขุน-
พรพินิตหรือขุนหลวงหาวัด) ในระหว่างทรงผนวช ปรากฏ
ว่ามีรายละเอียดที่น่าสนใจหลายแห่ง โดยเฉพาะที่เป็นความคิด
เห็น ข้อสันนิษฐานของบุคคลสำคัญต่าง ๆ เช่น พระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระกรมพระยาคำรง-

ราชานุกาพย์ และพระยาโบราณราชธานินทร์

๖๑๖

จบเรื่องเกี่ยวกับความสำคัญของท้องที่โบราณสถาน และโบราณวัตถุ แล้วก็ยังมีการรวบรวมเกี่ยวกับวัดร้างใน ท้องที่อ่างทอง ได้เก็บชื่อมาลงไว้ให้ครบทั้งหมด ๑๗๖ วัด และ ก็มีเรื่องพระเครื่องเมืองอ่างทอง ซึ่งคงเป็นที่สนใจของท่าน ผู้อ่านหลายท่าน ฯลฯ ต่อจากเรื่องพระเครื่องนั้นแล้วก็เป็นการ รวบรวมเกี่ยวกับแม่น้ำลำคลองของอ่างทองที่ปรากฏในอดีต และสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ปรากฏว่ามีลำน้ำไหล และ เคยไหลผ่านอ่างทองทั้งหมดด้วยกัน ๑๕ สาย ต่อจากเรื่อง แม่น้ำลำคลองจึงถึงเรื่องสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้คือ อุตสาหกรรมในครัวเรือน มีเครื่องจักสาน งานไม้ไผ่ ทำกลอง ทำเครื่องปั้นดินเผาและทำอิฐ

เมื่อเปิดหนังสือเล่มนี้ผ่านมาจนถึงหน้าสุดท้ายแล้ว ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า หวน พินธุพันธ์ ผู้เรียบเรียง ได้ พยายามรวบรวมเอาสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับอ่างทองมาเก็บไว้ ทั้ง ที่เป็นหลักเป็นฐานและที่เป็นเกร็ดเป็นฝอย ทั้งที่สนุก และ ไม่สนุก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการรวบรวมและเรียบเรียงจะ

ยังไม่สามารถประสานเนื้อหาความสำคัญของเรื่องราวต่าง ๆ
เข้าด้วยกัน เป็นหนังสือเล่มหนึ่งจริงๆ และแม้ว่าสิ่งที่รวบรวม
จะมีทั้งน่าสนใจและไม่น่าสนใจปน ๆ กันอยู่ แต่เราก็มีโอกา
สได้เลือกอ่าน และเมื่อเลือกอ่านดูแล้ว เราก็จะได้รู้เรื่องของ
อ่างทองมากขึ้น โดยความสะดวกขึ้น ซึ่งอาจเป็นทางให้
สามารถรู้จักอ่างทองได้อย่างดีในโอกาสต่อไป.

จากวิทยาสาร ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๕
ประจำวันที ๑๕ เมษายน ๒๕๑๔

อ้างทองในอดีตและกรุงศรีอยุธยา

โดย หวน พันธุ์พันธ์ และ เฉลิม สุขเกษม

มูลนิธิเสฐียรโกเศศจัดพิมพ์จำหน่าย

โดย นลินินทร

หนังสือสองเล่มนี้พิมพ์ออกมาในระยะเวลาพร้อมกัน เล่มหนึ่งชื่ออ้างทองในอดีต ของหวน พันธุ์พันธ์ อีกเล่มหนึ่งชื่อ กรุงศรีอยุธยา ของเฉลิม สุขเกษม ใครจะเรียกหนังสือสองเล่มนี้ว่าเป็นหนังสือแฝดก็ได้ และถ้าใครอ่านแต่เพียงเล่มเดียวก็เหมือนกินเหล้าแล้วไม่ได้สูบบุหรี่หรืออะไรทำนองนั้น

ผู้เขียนอ้างทองในอดีต ขณะนี้เป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก และเป็นคนที่ใฝ่ใจในความรู้เกี่ยวกับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ฉะนั้น หนังสือเล่มนี้จึงเป็นการเขียนขึ้นเพื่อสนองคุณแผ่นดินก็เห็นจะไม่ผิดความจริงเท่าไรนัก คำนำของผู้เขียนตอนหนึ่งบอกว่า “อ้างทองอันเป็นจังหวัดภูมิลำเนาของข้าพเจ้าเองก็มีสิ่งดีของงามที่น่าจะรวบรวมและเรียบเรียงขึ้นได้เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณจังหวัดภูมิลำเนาของข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าเกิดที่อ้างทอง ปู่ย่าตายายของ

ข้าพเจ้าก็เกิดที่อ่างทอง นับว่าข้าพเจ้าเป็นลูกอ่างทองแท้ ๆ ที่เดียว
—ดังนั้น เรื่องการรวบรวมและเรียบเรียง ‘อ่างทองของเรา’
จึงน่าจะเป็นการตอบแทนบุญคุณจังหวัดภูมิภาคนาของข้าพเจ้าได้อย่าง
ดียิ่ง ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจที่จะทำงานชิ้นนี้เสียที”

ข้างผู้เขียนกรุงศรีอยุธยา รัชการเป็นตำราชชนผู้
น้อยอยู่ที่จังหวัดอยุธยาในแผละ แต่ความเป็นข้าราชการชน
ผู้น้อยนั้นไม่ได้เป็นอุปสรรคในการค้นคว้าหาความรู้แต่อย่าง
ใด ข้าราชการชนผู้น้อยอื่นโปรดรับทราบความข้อนี้เอาไว้
ด้วย ผู้เขียนเขียนบอกไว้ตอนหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้ามาอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาหลังจากเสีย
กรุงฯ แล้วได้ ๑๕๕ ปี และตลอดเวลา ๘ ปี ยามว่างข้าพเจ้าได้
ออกตระเวนไปตามสถานที่สำคัญหลายแห่งเท่าที่จะมีโอกาส การ
ไปทุก ๆ ครั้งทำให้ได้รับความรู้เป็นกำไรชีวิตอย่างมหาศาล ทั้งทำให้
เกิดความคิดในการที่จะจัดทำหนังสือในลักษณะรวบรวมเรื่องต่าง ๆ
เกี่ยวกับโบราณสถานเหล่านั้นไว้เป็นอนุสรณ์ในการมาอยู่จังหวัดนี้ขึ้น
สักเล่มหนึ่ง ก็คงเป็นประโยชน์ในการศึกษาและค้นคว้าของผู้สนใจ
จึงตกลงใจที่จะทำเป็นหนังสือ ‘สิ่งน่ารู้จากอยุธยา’ โดยประสงค์จะ
ให้เป็นหลักฐานในการศึกษาและค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณ
คดีตามสมควร”

ถ้าจะมีใครถามว่าหนังสือสองเล่มนี้เป็นอย่างไร มล-
นิธิเสฐียรโกเศศก็บอกไว้เสร็จสรรพว่า แม้หนังสือสองเล่มนี้
จะไม่ให้รายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และการตีพิมพ์ก็มีไต่อยู่ใน
ชั้นดีเลิศนัก แต่ก็หวังว่าหนังสือสองเล่มนี้คงให้ประโยชน์แก่
ผู้สนใจได้

แต่ถ้าถามคนอ่านที่อ่านจบแล้วก็อาจได้รับคำตอบว่า
เหมือนได้ยินคนพูดเหนือ ๆ สองคนมาเล่าความเป็นมาในเรื่อง
ต่าง ๆ ที่อยุธยาและอ่างทองให้ฟัง โดยปกติเสียงเหนือนั้น
น่าฟังอยู่แล้ว เพราะไม่มีจืดจางกัน แต่เมื่อเหนืออย่าง
บริสุทธิ์ด้วย ให้ความรู้ด้วย ก็ทำให้เพลิดเพลินขึ้นเป็น
สองเท่า

แต่ถ้าคนในกรมศิลปากรกับกองการ อ.ส.ท. อ่าน
แล้วอาจจะเกิดโมโหโกรธาขึ้นก็ได้ว่า ทำไมคนของเราถึงไม่
เขียนอะไรที่มันมีสาระและประโยชน์อย่างนี้ออกมาบ้างนะ
และก็เห็นจะต้องโมโหไปจนตาย เพราะกรมศิลปากรก็ยังเป็น
กรมเชย ๆ ต่อไป และองค์การ อ.ส.ท. ก็ยังเป็นพ่อค้าขาย
ของเก่าที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยต่อไป โดยไม่ต้องทำอะไร
เป็นชั้นเป็นอัน หรือทำอะไรเป็นชั้นเป็นอันบ้าง ก็ให้
บอกมา

หนังสือเรื่องอยุธยาและอ่างทองจังก่อว่า เป็นหนังสือ
ที่ควรแก่การสนับสนุน และที่ถูกต้องที่หน่วยราชการจะต้อง
ให้ความสนับสนุน แต่เมื่อคิดได้ว่าหน่วยราชการในเมืองไทย
นั้นแทบจะเอาตัวเองไม่รอดอยู่แล้ว ความถูกต้องความควรนั้นก็
ไม่จำเป็นจะต้องคิด ปวดกบาลเปล่า ๆ

หนังสือสองเล่มนี้ไม่ได้บอกราคาขาย แต่หาซื้อ
ได้ที่ร้านศิริกิตสยาม สามย่านโน้น และก็ดูเหมือนจะ
เห็นผ่าน ๆ ตาแถว ๆ ร้านหนังสือที่ท่านาศีรราชอกแห่ง
หนงด่วย

จากสยามรัฐฉบับวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔

คำปรารภในการพิมพ์ครั้งที่สอง

ในการพิมพ์หนังสือ “อ่างทองของเรา” ครั้งแรกนั้น มุลนิธิเสรีวิทยุโรเทศได้เป็นผู้จัดพิมพ์ให้ แต่ผู้จัดพิมพ์ได้เปลี่ยนชื่อหนังสือเล่มนี้เสียใหม่ที่ปกว่า “อ่างทองในอดีต” ดังนั้นในการจัดพิมพ์ครั้งที่สอง ซึ่งสำนักพิมพ์โอเตียนสโตร เป็นผู้จัดพิมพ์จำหน่ายจึงได้เปลี่ยนชื่อให้ถูกต้องตามความต้องการของข้าพเจ้าแต่เดิม เหตุที่จัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีกเป็นครั้งที่สองนั้นก็เนื่องมาจากยังมีผู้สนใจต้องการจะซื้อหาอีกเป็นจำนวนมาก และในการพิมพ์ครั้งที่สองนี้ ข้าพเจ้าได้ตรวจแก้คำผิดให้ถูกต้องขึ้นกับทั้งได้แก้ไขและเพิ่มเติมอีกหลายตอนด้วยกัน เพื่อให้ “อ่างทองของเรา” ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ท่านผู้รู้ และท่านผู้อ่านหลายท่านที่ทักท้วงเรื่องที่ยังไม่ถูกต้องมายังข้าพเจ้า บางท่านก็เล่าเรื่องราวต่างๆ เพิ่มขึ้นอีก และข้าพเจ้าก็ได้แก้ไขและเพิ่มเติมไว้แล้ว หวังว่าท่านผู้รู้และท่านผู้อ่านคงจะทักท้วง และเล่าเรื่องราวต่างๆ มาเพิ่มเติมอีกในโอกาสต่อไป

หวน พันธพันธ์

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ ได้ตั้งขึ้นมาวัตถุประสงค์อันสำคัญประการหนึ่งก็คือ ส่งเสริมและสนับสนุนกิจการอันเป็นไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าในทางการประพันธ์และศิลปะของชาติไทย เฉพาะในวงการประพันธ์ นอกจากได้จัดการให้ตีพิมพ์ผลงานของพระยาอนุমানราชชนและพระสารประเสริฐ กับสงเคราะห์นักเขียนผู้ตกยากแล้ว ยังได้จัดให้ตีพิมพ์ผลงานของนักเขียนอื่นๆ ที่อยู่ในขอบข่ายดังกล่าวมาอีกด้วย ซึ่งในการนี้ นายหวนพิณรุพันธ์ แห่งวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก ได้เสนอหนังสือเรื่อง "อ่างทองของเรา" มาขังมูลนิธิฯ ให้ช่วยจัดพิมพ์ให้ทางมูลนิธิฯ ได้พิจารณาแล้ว เห็นควรสนับสนุนให้ตีพิมพ์หนังสือดังกล่าวได้ ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือจากมูลนิธิเอเซีย

แม้ "อ่างทองของเรา" เล่มนี้จะไม่ให้รายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และการตีพิมพ์ก็มิได้อยู่ในชั้นดีเลิศนัก แต่หวังว่าหนังสือเล่มนี้คงให้ประโยชน์แก่ผู้สนใจได้พอควร

คำปรารภในการพิมพ์ครั้งแรก

เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าได้รวบรวมและเรียบเรียง “ลพบุรีที่
น่ารู้” แล้วจัดพิมพ์ขึ้นด้วยทุนส่วนตัวนั้น นับว่าประสบ
ผลสำเร็จทำให้ข้าพเจ้าภาคภูมิใจหลายประการด้วยกัน
แต่มิใช่ทำให้ข้าพเจ้ารำรวยขึ้นแต่ประการใด

ผลสำเร็จที่ทำให้ข้าพเจ้าภาคภูมิใจนั้นก็คือ นักเขียน
หลายท่านวิจารณ์หนังสือ “ลพบุรีที่น่ารู้” ของข้าพเจ้าใน
วารสารและนิตยสารต่าง ๆ และสถานีวิทยุกระจ่ายเสียงแห่ง
ประเทศไทยก็ได้นำเรื่องบางเรื่องในหนังสือ “ลพบุรีที่น่ารู้”
ออกอ่านในรายการสารคดีหลายเรื่อง กับทั้งยังได้รับจดหมาย
ติชมจากผู้อ่านอีกมากมาย จนทำให้ข้าพเจ้าคิดจะรวบรวม
และเรียบเรียง แล้วจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีก แต่ก็ขาดเงินที่จะนำ
มาจัดพิมพ์ เพราะในการพิมพ์ครั้งแรกนั้นก็จำหน่ายได้คุ้มทุน
และยังเป็นเบียดหัวแตกเสียอีก และก็พอดีที่ข้าพเจ้าขอความ
ช่วยเหลือจากมูลนิธิเอเซียฯ ก็ให้ความช่วยเหลือทางด้านกา
รเงิน จึงทำให้การจัดพิมพ์หนังสือ “ลพบุรีที่น่ารู้” ครั้งที่สอง
ประสบผลสำเร็จอีกเช่นกัน แต่ฉบับคันทนหนังสือก็ยังอยู่ใน
ระหว่างการจำหน่าย คาดว่าจะจำหน่ายหมดในไม่ช้านี้ แต่ก็

คงไม่ทำให้ข้าพเจ้ารำรวยขึ้นมา หรือมีทุนเพียงพอที่จะคิดจัดพิมพ์หนังสือขึ้นมาอีกได้

อย่างไรก็ตามจากผลสำเร็จที่ทำให้ข้าพเจ้าภาคภูมิใจในผลงานนั่นเอง ก็ทำให้ข้าพเจ้าอยากจะรวบรวมและเรียบเรียงหนังสือในทำนองเดียวกับ “ลพบุรีที่นารู” ขึ้นมาอีกจนได้ถึงแม้ยังไม่มีทุนเพียงพอที่คิดขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิต่าง ๆ หรือไม่ก็มอบให้สำนักพิมพ์ใดสำนักพิมพ์หนึ่งจัดพิมพ์ก็คงจะได้ เมื่อคิดเช่นนั้นก็คิดว่า อ่างทองอันเป็นจังหวัดภูมิลำเนาของข้าพเจ้าเอง ก็มีสิ่งดีของงามที่น่าจะรวบรวมและเรียบเรียงขึ้นได้ และข้าพเจ้าทำ “ลพบุรีที่นารู” ได้ก็น่าจะทำ “อ่างทองของเรา” ได้ เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณจังหวัดภูมิลำเนาของข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าเกิดที่อ่างทอง พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายของข้าพเจ้าก็เกิดที่อ่างทอง นับว่าข้าพเจ้าเป็นลูกอ่างทองแท้ ๆ ที่เดียว และข้าพเจ้าก็ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาที่อ่างทองเช่นกัน แต่เมื่อข้าพเจ้าได้ศึกษาจบจนเป็นครูได้ ข้าพเจ้าก็ไม่ได้กลับไปเป็นครูที่อ่างทองเสียอีก ดังนั้น เรื่องการรวบรวมและเรียบเรียง “อ่างทองของเรา” จึงน่าจะเป็นการตอบแทนบุญคุณจังหวัดภูมิลำเนาของข้าพเจ้าได้อย่างดียิ่ง

ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจที่จะทำงานนี้เสียที

และก็นั่งเฝ้าอยู่ที่ข้าพเจ้าได้พบพี่เฉลิม สุขเกษม ซึ่งเป็นลูกน้องของแท้ ๆ เช่นเดียวกับข้าพเจ้า พี่เฉลิม สุขเกษมมีผลงานปรากฏใน วารสาร นิตยสารต่าง ๆ หลายฉบับและได้ค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับอ่างทองไว้มากมายด้วยกัน พี่เฉลิมได้ขอให้ข้าพเจ้ารวบรวมและเรียบเรียงเรื่องราวของอ่างทองแล้วพิมพ์เป็นเล่มฉบับ และยินดีมอบเรื่องที่ค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียงไว้แล้วให้ทั้งหมดนี้แหละ “อ่างทองของเรา” เล่มนี้จึงได้เกิดขึ้นจากแรงหนุนของพี่เฉลิม และแรงที่ข้าพเจ้าต้องการจะตอบแทนบุญคุณจังหวัดอันเป็นภูมิลำเนาของข้าพเจ้าผสมกัน และถือได้ว่า “อ่างทองของเรา” เล่มนี้เป็นผลงานของข้าพเจ้าและพี่เฉลิมร่วมกัน เพราะข้าพเจ้าได้เรื่องราวเกี่ยวกับอ่างทองของพี่เฉลิมที่ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ ทั้งที่เคยปรากฏในวารสารและนิตยสารต่าง ๆ แล้ว และที่ยังไม่เคยพิมพ์ที่ใดมาก่อนเลยกับทั้งข้าพเจ้ายังได้หนังสือที่ใช้ประกอบในการค้นคว้าจากพี่เฉลิมมาอีกหลายเล่ม

ในการค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียง “อ่างทองของเรา” เล่มนี้ขึ้นมาชิ้นนี้ ข้าพเจ้าต้องหาเวลาว่างในวันหยุด

ราชการ และตอนที่วิทยาลัยปิดเทอม ออกสำรวจตามโบราณ
วัตถุสถาน ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดอ่างทอง ถึงแม้
ข้าพเจ้าได้เกิดและเติบโตที่อ่างทองก็จริง แต่ชีวิตเมื่อตอน
เป็นเด็กของข้าพเจ้านั้นข้าพเจ้าก็ไม่ค่อยได้รู้จัก และไม่เคย
ไปชมโบราณวัตถุสถานอีกหลายแห่ง พอโตขึ้นก็ต้องไปเรียน
ต่อที่อื่นและทำงานที่อื่นเสียอีก ในการออกสำรวจโบราณ
วัตถุสถานตามอำเภอต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าได้รับความกรุณา
จากบุคคลหลายคนเป็นผู้พาไป ซึ่งมีคุณเชียร จุตรงค์, คุณน้ำ
เล็ก ผ่องศรี, คุณพิศุพจน์ พิณรุพันธ์, คุณภิรมย์ ดอกเทียน,
คุณวิเลิศ ลอยมา, คุณหาญ ปิ่นวิเศษ, คุณเต็ม นาคพนม
และ พล.ร. สวัสดิ์ บางระหง เป็นต้น ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ
ไว้ ณ ที่นี้ด้วย และในการออกสำรวจนั้น บางครั้งคุณ
เจตนพันธ์ ธนสุนทร ก็ไปด้วย บางครั้งพี่เฉลิม สุขเกษม
ก็ไปด้วย และบางครั้งไม่มีใครพาไป ไม่มีใครเป็นเพื่อนเลย
ข้าพเจ้าก็ต้องไปคนเดียวก็มี แต่ก็กลัวว่ายังได้ไม่ครบทุกหน
ทุกแห่งในจังหวัดอ่างทอง แต่ก็ได้มากพอสมควรทีเดียว
จากการสำรวจนี้เองทำให้ข้าพเจ้าได้พบเห็นโบราณวัตถุสถาน
หลายแห่งที่เก่าแก่และน่าสนใจ บางแห่งก็มีประวัติความเป็น
มาที่น่าสนใจ บางแห่งก็เก่าแก่จนไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด

และก็มีบางแห่งที่ยังไม่รู้จักกันแพร่หลายแม้กระทั่งชาวอ่างทอง
เอง

ดังนั้นโบราณวัตถุสถานที่เก่าแก่ อันเป็นของดีของ
งามที่ล้ำค่าต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวอ่างทองควรจะทราบอย่างยิ่ง
เพราะถ้าหากเราไม่ทราบเรื่องราวอันเก่าแก่ของบ้านเมืองที่
เราเกิด ที่เราอาศัยอยู่แล้ว ก็เหมือนกับเราไม่ทราบเรื่อง
ราวของตัวเอง ถ้าหากเราได้ทราบ ได้ศึกษาแล้วก็จะย่อม
จะเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของเรายิ่งขึ้น สำหรับบุคคล
ที่มีใช้เป็นคนอ่างทองก็น่าจะได้ศึกษาบ้างว่า อ่างทองซึ่ง
เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ไม่ใคร่มีใครรู้จักกันนั้น ความจริงมีของดี
ของงามที่น่าสนใจมากมาย เช่นพระพุทธรูปไสยาสน์ที่ยาวที่สุดใน
ในประเทศไทย พระพุทธรูปไสยาสน์ที่งามที่สุดในประเทศไทย
จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งนับได้ว่างาม
มากหาได้ยากในประเทศไทย ซึ่งมีเหลืออยู่ไม่กี่แห่ง และ
อื่น ๆ อีกมาก ซึ่งมีอยู่ที่อ่างทองในปัจจุบันนี้ บุคคลที่ชื่อว่า
เป็นคนไทยควรจะภาคภูมิใจในของดีของงามของชาติไทย
เหล่านี้ และผู้ที่ควรจะภาคภูมิใจมากที่สุดก็น่าจะเป็นชาว
อ่างทองทั้งที่อยู่ในอ่างทอง และที่ไปประกอบอาชีพที่จังหวัด
อื่น สำหรับชาวอ่างทองที่อยู่ใกล้ชิดกับโบราณวัตถุสถาน

เหล่านี้ ก็ควรจะช่วยกันรักษาและหวงแหนไว้ ไม่ควรจะ
ทำลายหรือขุดค้นหาของมีค่า เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ชาว
อ่างทองจะมีไม่มีอะไรเหลืออวดคนอื่นเขา ชาวอ่างทองจะ
ไม่มีโบราณวัตถุสถานเก่าแก่เหลือไว้ศึกษาค้นคว้าต่อไป และ
เมื่อถึงเวลานั้น ชาวอ่างทองก็คงไม่มีอะไรควรระภาคภูมิใจ
อีกต่อไป

จากการที่ข้าพเจ้าได้ออกสำรวจค้นคว้าแล้วนำมารวบรวม
รวมและเรียบเรียง โดยอาศัยจากหนังสืออ้างอิงต่าง ๆ มาก
มายหลายเล่ม บวกกับเรื่องราวที่พี่เฉลิม สุขเกษม ได้รวบรวม
รวมและเรียบเรียงไว้เดิมจึงได้ต้นฉบับ “อ่างทองของเรา”
ที่มีเรื่องราวและรูปภาพที่น่าสนใจมากมาย เมื่อต้นฉบับเสร็จ
ก็ถึงคราวที่จะต้องพิมพ์เป็นเล่ม ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะจัด
พิมพ์ด้วยทุนส่วนตัวอีกได้ เนื่องจากไม่มีเงินเพียงพอ ก็พอ-
คืออาจารย์สังเวียน และคุณจรัส พัฒนมงคล รับผิดชอบไปจัด
พิมพ์ให้ ข้าพเจ้าจึงมอบต้นฉบับไปให้ตั้งแต่เดือนมิถุนายน
พ.ศ. ๒๕๑๒ (หนึ่งปีเศษมาแล้ว) แต่ก็ยังไม่พร้อมที่จะ
พิมพ์เป็นเล่มได้เนื่องจากความขัดข้องบางประการ จึงเพียง
นำทยอยลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ “น.ส.พ. สารอ่างทอง
ก้าวหน้า ยุคพัฒนา” ซึ่งคุณจรัส พัฒนมงคล เป็น

บรรณาธิการอยู่ แต่ก็ลงตีพิมพ์ไปได้ไม่ถึงครึ่งหนังสือพิมพ์
ดังกล่าวก็เลิกร้างไป ข้าพเจ้าได้นำต้นฉบับคืนมา แล้ว
จดหมายปรึกษาไปยังมูลนิธิเอเซียเพื่อขอความช่วยเหลือใน
เรื่องการเงินที่จะนำมาจัดพิมพ์ เนื่องจากมูลนิธิเอเซียเคยให้
ความช่วยเหลือข้าพเจ้าในการจัดพิมพ์ “ลพบุรีที่น่ารู้” มา
ครั้งหนึ่งแล้ว ทางมูลนิธิเอเซียให้ความเห็นว่า ควรเป็นโครง
การของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ หรือมูลนิธิอื่นใดขอความช่วยเหลือ
ไปจะเหมาะกว่า ข้าพเจ้าจึงจดหมายไปยังคุณสุลักษณ์
ศิริวัธน์ ซึ่งเป็นเหรัญญิกของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ ขอให้
มูลนิธิเสฐียรโกเศศอุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์ “อ่างทองของเรา”
โดยขอความช่วยเหลือค่านการเงินจากมูลนิธิเอเซียอีกทอด
หนึ่ง คุณสุลักษณ์ศิริวัธน์จะเสนอให้ และผลสำเร็จก็เป็น
อย่างที่เห็นอยู่นี้ คือมูลนิธิเสฐียรโกเศศเป็นผู้จัดพิมพ์ให้โดย
ได้รับความช่วยเหลือทางค่านการเงินจากมูลนิธิเอเซีย ข้าพเจ้า
ขอขอบพระคุณมูลนิธิเอเซียและมูลนิธิเสฐียรโกเศศไว้ ณ ที่
นี้ด้วย ที่ช่วยทำให้ “อ่างทองของเรา” เป็นรูปเล่มขึ้นมา
เผยแพร่ได้

ส่วนดีจากการที่ข้าพเจ้าได้รวบรวมและเรียบเรียง
ขึ้นมาจนสำเร็จเป็นรูปเล่มและออกเผยแพร่ได้นี้ ข้าพเจ้าขอ

อุทิศให้แก่บรรพบุรุษชาวอ่างทองที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้งผู้ที่ทำ
ชื่อเสียงให้กับอ่างทองและผู้ที่สร้างสิ่งดีของงามอันล้ำค่าจนตก
ทอดมาถึงปัจจุบันนี้ เพราะถ้าหากไม่มีบรรพบุรุษตั้งกล่าว
แล้ว “อ่างทองของเรา” เล่มนี้ก็คงไม่เกิดขึ้นและไม่มีของ
ดีออกเผยแพร่ให้ปรากฏ และข้าพเจ้าขออุทิศส่วนที่อีกส่วน
หนึ่งแด่ผู้มีพระคุณแก่ข้าพเจ้าทุก ๆ ท่าน

และถ้าหากมีเรื่องใดตอนใดที่ผิดพลาดหรือควรจะ
เพิ่มเติมบาง ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าแน่ ๆ ข้าพเจ้ายินดีรับฟัง
จากท่านผู้รู้ทุกท่าน

หวน พินธุพันธ์

๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

วิทยาลัยวิชาการศึกษา พินธุโลก
จังหวัดพินธุโลก

สารบัญ

เมื่อ “อ่างทองของเรา” เล่มพิมพ์ครั้งแรก	
ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์	
คำปรารภในการพิมพ์ครั้งที่สอง	
คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก	
อ่างทองในอดีต	๑
สมัยทวารวดี	๑
สมัยสุโขทัย	๔
สมัยอยุธยา	๕
สมัยกรุงธนบุรี	๑๕
สมัยรัตนโกสินทร์	๑๙
อ่างทองในปัจจุบัน	๓๒
รายพระนามและรายนามผู้ดำรงตำแหน่ง	
ผู้ว่าราชการจังหวัดอ่างทอง	๓๕
เมืองอ่างทอง	๔๑
หมู่บ้าน ตำบลในอำเภอเมืองอ่างทอง	๔๑
วัดอ่างทอง	๔๔
วันราชภัฏ	๔๗
วัดท้ายย่าน	๔๙

วันหลุมไก่อ	๕๐
วัดโล่ห์สุทธาวาส	๕๑
วัดมธุรสติยาราม (วัดกุฎี)	๕๑
วัดช้าง	๕๓
วัดสุทธาคด	๕๔
วัดต้นสน	๕๕
วัดโบสถ์	๕๖
วัดสุวรรณเสวริยาราม	๕๘
วัดถนน (วัดโพธิ์ถนน)	๖๑

วิเศษชัยชาญ	๖๒
หมู่บ้าน ตำบลในอำเภอวิเศษชัยชาญ	๖๗
วัดวิเศษชัยชาญ (วัดท่าสุวรรณ)	๗๐
วัดเขียน	๗๒
วัดหลวง	๗๘
วัดอ้อย	๘๓
วัดสี่ร้อย	๘๕
วัดนางในธัมมิการาม	๘๘
อนุสาวรีย์ นายคอก นายทองแก้ว	๘๙

โพธิทอง

หมู่บ้าน ตำบลในอำเภอโพธิทอง	๙๑
พระพุทธไสยาสน์ วัดขุนอินทประมูล	๙๓
คำหนักคำหยาด	๙๘
วัดโพธิทอง	๑๑๐
วัดจุฬามณี	๑๑๕
วัดยางมณี	๑๒๐
วัดโพธิราษฎร์	๑๒๓
วัดเกาะ	๑๒๔
วัดลังกา	๑๒๔

ป่าโมก

หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอป่าโมก	๑๓๐
พระพุทธไสยาสน์ วัดป่าโมก	๑๓๙
โคลงชลอพระพุทธไสยาสน์	๑๔๒
วัดพินิจธรรมสาร (วัดกระสอบ)	๑๖๐
วัดถนน	๑๙๐

ไชโย

หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอไชโย	๑๙๔
วัดไชโยวรวิหาร	๒๐๑
	๒๐๔

วัดศรีมณฑป	๒๑๒
วัดจำปา	๒๑๕
วัดสระเกศ	๒๑๕

แสวงหา	๒๑๘
--------	-----

หมู่บ้านตำบลในท้องที่อำเภอแสวงหา	๒๒๕
บ้านคูเมือง	๒๒๙
วัดบ้านพราน	๒๓๒
วัดยาง	๒๓๔
วัดหัววัง	๒๓๖
วัดสี่บัวทอง	๒๓๖

สามโก้	๒๓๙
--------	-----

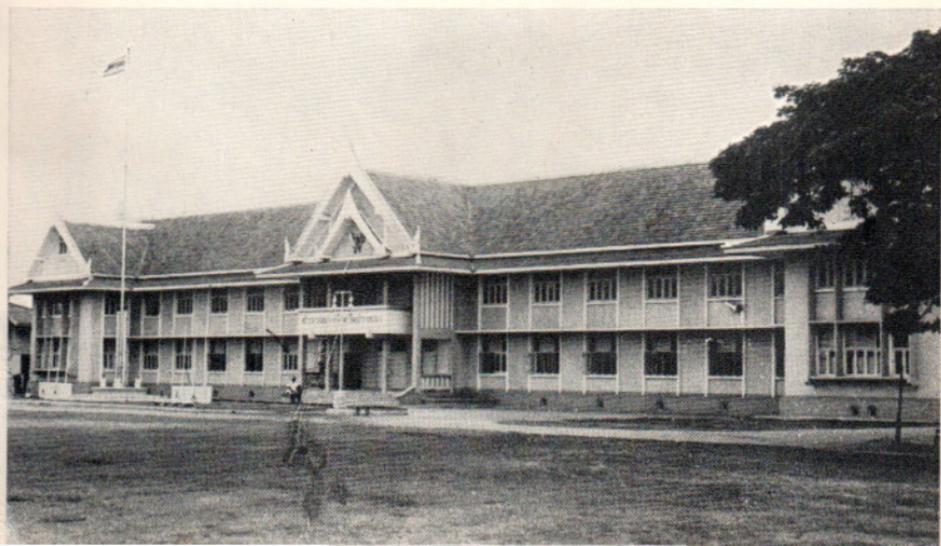
วัดร้างในท้องที่อำเภอ	๒๔๓
พระเครื่องเมืองอ่างทอง	๒๔๗
แม่น้ำลำคลองในอดีตและปัจจุบัน	๒๕๒
แม่น้ำเจ้าพระยา	๒๕๒
คลองบางแก้ว	๒๕๔
แม่น้ำประคำทอง	๒๕๕
แม่น้ำน้อย	๒๕๙

คลองบางโพงแขง	๒๖๐
คลองบางปลากด	๒๖๑
คลองไชโย	๒๖๑
ลำสามง่าม ลำท่าแกง	๒๖๒
ลำหนองหลวง หนองอีล้ำ	๒๖๒
คลองขุน	๒๖๓
คลองกระทุม	๒๖๔
ลำห้วยไผ่หรือลำบึงบางระจัน	๒๖๔
คลองสี่บัวทอง	๒๖๕
บึงสามโก้	๒๖๖
อุตสาหกรรมในครอบครัวของจังหวัดอ่างทอง	๒๖๘
บรรณานุกรม	๒๗๒

ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (เก่า)
สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖

ศาลากลาง (ใหม่) สร้างที่เก่า

ศาลจังหวัด สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖
ยังคงรักษาไว้

ตลาดอ่างทอง

พระพุทธรูปวัดบ้านอิฐ ต. บ้านอิฐ อ. เมือง
(อ่านเรื่องหน้า ๕๐)

วัดไชยสงคราม อ. เมือง อ่างทอง
(อ่านเรื่องหน้า ๕๓)

